

Торкут Наталія
(Запоріжжя)

**Традиційні сюжети і образи
в загальнокультурному універсумі
(А.Є.Нямцу «Міф. Легенда. Література»)**

У 2007 році у видавництві «Рута» Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича вийшла друком монографія «Міф. Легенда. Література», що належить перу відомого українського вченого-компаративіста Анатолія Євгеновича Нямцу.

Це фундаментальне як за змістом, так і за обсягом дослідження можна назвати у певному розумінні підсумковим, адже в ньому сконцентровано величезний досвід теоретичного осмислення та історико-літературного аналізу такої популярної у наукових колах проблеми, як функціонування традиційних сюжетів та образів у світовій літературі. У своїх численних монографіях, дослідницьких розвідках, навчальних посібниках А.Є.Нямцу розробив комплексну теоретичну модель історико-літературного аналізу так званих «вічних» сюжетів, що стала фундаментом для побудови сучасної теорії традиційних сюжетів та образів. Праця масштабна, можна сказати, «титанічна». Адже для того, щоб будь-яка наукова теорія затвердилася й набула необхідної прогностичної цінності, вона має сформувану певну систему термінів і понять та бути здатною не лише описувати, але й пояснювати ключові закономірності досліджуваних процесів. А.Є.Нямцу розробив для теорії традиційних сюжетів і образів напрочуд ефективний термінологічний інструментарій, виділив основні інтегральні та диференційні ознаки традиційних

сюжетно-образних структур, класифікував традиційні сюжети і образи за генетичними й типологічними ознаками, ретельно і глибоко проаналізував процеси їх функціонування та трансформації у літературі.

Ще восени 1870 року корифей російського літературознавства О.Н.Веселовський одним із основних завдань історії літератури визначив наступне: «... прослідкувати, яким чином новий зміст життя, цей елемент свободи, що припливає з кожним новим поколінням, проходить у старі образи, ці форми необхідності, в які неминуче відливався будь-який попередній розвиток»²⁸⁶. Думається, саме на вирішення цього масштабного завдання спрямовував свої зусилля А.Є.Нямцу, здійснюючи дослідження в рамках теорії традиційних сюжетів і образів. І треба визнати, що на цьому шляху йому вдалося зробити великий крок уперед. Оцінити результати та підбити підсумки цього надзвичайно актуального пошуково-аналітичного проекту запрошує читачів рецензована монографія.

Коли береш видання до рук, увагу відразу ж привертає художнє оформлення обкладинки. Слова, що складають назву, розташовані всередині піраміди. Здається, такий вибір зорового образу не є випадковим: ця своєрідна візуальна когнітивна метафора підводить читача до більш глибокого розуміння сутності досліджуваного явища. З давніх-давен й до сьогодні піраміда вважається символом непохитності, стійкості, навіть вічності. Вона уособлює процес творення: вершина піраміди – це одночасно і виток, і джерело, і завершення усіх речей. Піраміда – це ще й єдине з семи чудес світу, яке збереглося до наших часів і продовжує дивувати людство своєю величчю, прославляючи тих невідомих будівельників, що звели цю дивовижну споруду. Так і традиційні сюжети та образи утворили наріжний камінь усієї грандіозної будівлі сучасної літератури. Міф – вершина піраміди – є і початком, і завершальною стадією

²⁸⁶ *Веселовский А.Н.* О методе и задачах истории литературы как науки (вступительная лекция в курс истории всеобщей литературы // *Веселовский А.Н.* Историческая поэтика. – М., 1989. – С.41.

«еволюції літератури», її зародком та вінцем. Справжні шедеври живуть вічно саме завдяки своїй укоріненості у міфологічному ґрунті. Архетипові складові надають цим творам загальнолюдської значимості. Їх читають і перечитують, перекладають, переказують, адаптують, модифікують, запозичують, звеличують і заперечують. І з часом усе важче сказати, хто саме був творцем тих образів, з якими ми ідентифікуємо себе у найрізноманітніших життєвих ситуаціях, якими захоплюємося і яких зрікаємося. Вони самі по собі вже перетворюються на міфи та міфологізують світ навколо себе, формуючи сприйняття життя як літератури і літератури як життя. У системі «міф – легенда – література» ці традиційні сюжети та образи є свого роду кров'ю, яка живить увесь складний організм культури, забезпечуючи одвічну циркуляцію аксіологічно значимих концептів та ідей.

Думається, що актуальність такої цікавої проблематики і обрана автором стратегія її наукової репрезентації забезпечують рецензованій монографії успіх не лише в літературознавчих колах, але й у широкого читацького загалу. Її можна читати як захоплюючий літературознавчий детектив, використовувати як енциклопедичний довідник з історії функціонування «традиційних» сюжетів та образів, або ж звертатися до неї у пошуках алгоритмів порівняльно-історичного аналізу.

Монографія «Міф. Легенда. Література» узагальнює надзвичайно цінний досвід багаторічних досліджень, які здійснювалися автором та представниками очолюваної ним наукової школи українських компаративістів. Нарешті найцікавіші ідеї А.Є.Нямцу, що були апробовані у його п'ятнадцяти наукових монографіях та майже дев'яноста журнальних публікаціях, репрезентовано у межах одного видання. Чітка і логічна структурно-організаційна будова монографії сприяє органічному поєднанню теоретичного та історико-літературного компонентів, уможлиблює системну і водночас стереоскопічну репрезентацію тих літературо-

знавчих і культурологічних концепцій, на яких ґрунтується авторська теорія традиційних образів і сюжетів.

Монографія має сім розділів, перший з яких розглядає теоретичні засади аналізу «літературних» архетипів. Наступні розділи охоплюють надзвичайно широку літературознавчу проблематику. Тут представлено аналіз усього розмаїття генетичних різновидів традиційних сюжетно-образних структур. Так, приміром, другий розділ присвячений традиційним літературним образам легендарно-міфологічних жінок. А в третьому розділі досліджуються «метаморфози», що відбувалися у світовій літературі з такими легендарними «образами-велетнями», як Дон Жуан, Фауст, Агасфер. Наступний розділ містить розвідки, які розкривають специфіку інтерпретації та трансформації у світовому літературному просторі ідей та сюжетів Нового Заповіту. У п'ятому розділі наведений ґрунтовний аналіз такої важливої складової традиційного сюжетно-образного комплексу, як мотив. Об'єктами дослідження тут постають мотиви «омертвілої душі» у системі традиційних образів Лазар – Дракула – Франкенштейн та робінзонади у літературному контексті ХХ ст. Доволі цікавим є шостий розділ монографії, де автор пропонує читацькій увазі літературознавче розслідування інтертекстуальних таємниць російської класики.

Приємним сюрпризом для всіх, хто цікавиться науково-фантастичною літературою, стане сьомий розділ монографії, яка має назву «Фантастичні парадокси людського світу». Обраний для аналізу жанр наукової фантастики, що нерідко втілює «містичну» творчу інтуїцію митця, є сьогодні гостроактуальним. Тут напрочуд вдало поєднуються іманентні властивості об'єкту і предмету дослідження. Зокрема, здатність науково-фантастичної «реальності» твору моделювати нагальні проблеми людства у новому контексті, аби зробити їх більш рельєфними і очевидними, поєднується зі спроможністю традиційних структур до акумулювання еволюційного досвіду

цивілізації, спрямованого на вирішення цих проблем. Наукова фантастика, чії тексти нерідко актуалізують традиційний сюжетно-образний матеріал, наділена неабиякою здатністю до прогнозування та застереження. Саме тому в умовах сучасної духовної та екологічної кризи інформаційного суспільства поглиблений аналіз творчості письменників-фантастів набуває особливої значимості.

Глибоке враження справляє енциклопедична ерудиція автора монографії, який залучає значний корпус художніх текстів. Привабливими є й індивідуальний стиль викладення наукового матеріалу, і чітка структура дослідження, і обґрунтованість висновків.

Безперечно, читач-фахівець може знайти в монографії А.Є.Нямцу окремі дискусійні моменти. І в цьому, вочевидь також є певний позитив, адже, спонукаючи нас до діалогу і провокуючи полеміку, дослідницька праця сприяє подальшому розвитку науки.

Втім, хотілося б, аби при наступних перевиданнях монографії (а вони неодмінно будуть!) автор додав до основного тексту такі важливі паратекстуальні довідникові елементи, як термінологічний словник та іменний покажчик.

Монографія А.Є.Нямцу «Миф. Легенда. Література» є зрілим дослідженням високого наукового гатунку, що поєднує в собі теоретичну ґрунтовність зі щирим дослідницьким ентузіазмом. Розмаїття розглянутих тем та проблем, їхня загальнолюдська значимість і актуальність роблять дане видання цінним не лише для вузького кола вчених-компаративістів, а й для усіх тих, хто має об'єктом дослідження людину у всій її суперечливості – філологів, філософів, психологів, культурологів, мистецтвознавців.